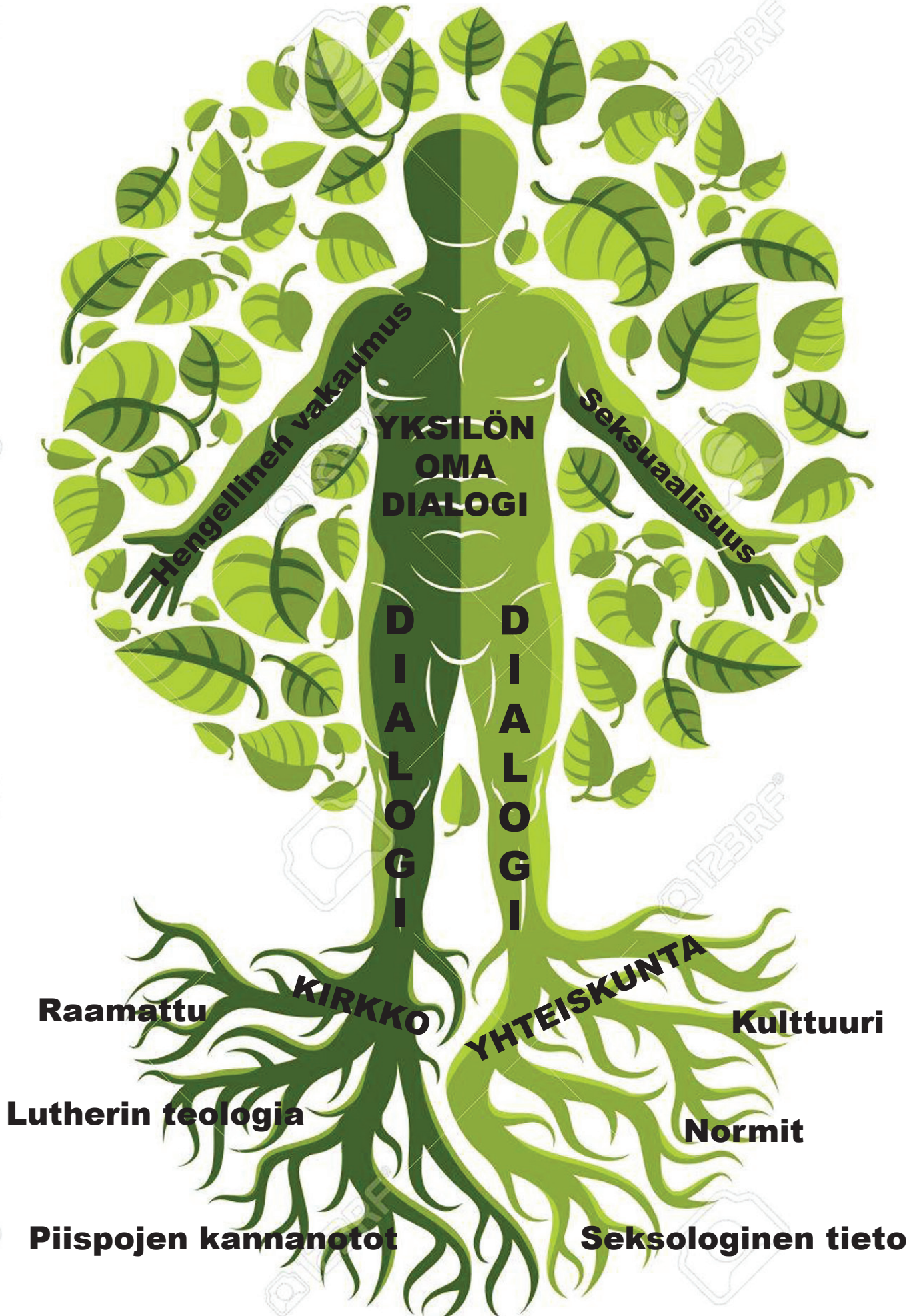

SEKSUAALISUUS KRISTILLISTEN ARVOJEN VALOSSA

- työkirja oman seksuaalisuuden ja kristillisen arvomaailman dialogiin

SEKSUAALISUUS KRISTILLISTEN ARVOJEN VALOSSA

- työkirja oman seksuaalisuuden ja kristillisen arvomaailman dialogiin

Eeva-Maria Kanerva

Opinnäytetyö, syksy 2018

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Pieksämäki

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi AMK -diakoni

TIIVISTELMÄ

Kanerva, Eeva-Maria. Seksuaalisuus kristillisten arvojen varassa – työkirja oman seksuaalisuuden ja kristillisen arvomaailman dialogiin. 2018.

42 s., 2 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma, diakonian suuntautumisvaihtoehto, diakoni (AMK).

Opinnäytetyön tavoite on tutkia seksuaalisuutta ja kirkon keskeistä opetusta seksuaalisuudesta dialogin näkökulmasta ja kehittää seksuaalisuuden työkirja oman hengellisen vakaumuksen ja seksuaalisuuden dialogin työvälineeksi. Seksuaalisuuden työkirja taittamattomana liitteenä 2. Opinnäytetyö on toteutettu kirkon kasvatuksen ja perheasioiden yksikön asiantuntijan ohjauksessa ja työkirja on tarkoitettu yksilöille, pariskunnille tai pienryhmiin. Kirkon työntekijät voivat käyttää kirjaa työvälineenä omassa työssään. Työkirjan tavoitteena ei ole antaa valmiita vastauksia vaan toimia rohkaisijana kirjankäyttäjän omaan dialogiin.

Tutkimusaineistona käytettiin yleistä seksologiaa ja kirkon seksuaaliteologiaa käsittelevää kirjallisuutta, Raamattua, lehtiartikkeleita sekä nettimateriaalia.

Työkirjan teemoina ovat seksuaalisuus, sukupuolisuus ja seksuaalinen suuntautuminen, seksuaalisuhteet, seksuaaliset tarpeet, seksuaalisuuden rajat ja oikeudet, seksi, seksuaaliset mieltymykset, seksuaalisuuden myyttejä ja tabuja sekä seksuaalisuus voimavarana. Teemojen käsittelyn apuna ovat työkirjassa johdantotekstit, asiantuntijoiden kirjoittamat näkökulmat, teemaan liittyvät kysymykset ja tehtävät. Hengellistä pohdintaa tuetaan raamatunkohdilla ja rukouksilla.

Työkirja testattiin vapaaehtoisten nuorten aikuisten ja aikuisten pienryhmällä (13 henkilöä) ja kaikilta kerättiin palaute. Palautelomake liitteenä 1.

Testiryhmän kanssa työkirjan todettiin toimivan tarkoituksenmukaisesti mahdollistajana mutta ei vastauksia antavana oppaana. Työkirja auttoi käsittelemään oman hengellisen vakaumuksen ja seksuaalisuuden suhdetta ja vahvisti dialogia.

Asiasanat

dialogi, kristilliset arvot, seksi, seksuaalinen suuntautuminen, seksuaalisuhteet, seksuaalisuus, sukupuolisuus, työkirja

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 DIALOGI	5
2.1 Dialogin perusteet	5
2.2 Kirkon ja yhteiskunnan dialogi seksuaalisuudesta	6
3 KESKEISET SEKSUAALISUUDEN KÄSITTEET	12
3.1 Seksuaalisuus	12
3.2 Sukupuolisuus ja seksuaalinen suuntautuminen	14
3.3 Seksuaalisuhteet	15
4 KIRKON SEKSUAALIEETTINEN ARVOPOHJA	18
5 KIRKKO SEKSUAALISUUDEN TUKENA	24
6 TYÖKIRJAN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET	26
7 TYÖKIRJAN RAKENNE	29
7.1 Teemojen valinnat ja tavoitteet	29
7.2 Työkirjan muu sisältö	30
7.3 Tekninen toteutus	31
8 TYÖKIRJAN KOKOAMISPROSESSI	32
9 POHDINTA JA ARVIOINTI	33
9.1 Merkityksellisyys, luotettavuus ja eettisyys	33
9.2 Palaute ja arviointi	34
9.3 Ammatillinen kehitys ja kehitysehdotukset	39
10 LÄHTEET	40

LIITTEET Palautelomake (liite 1). Seksuaalisuuden työkirja oman seksuaalisuuden ja kristillisen arvomaailman dialogiin (liite 2).

1 JOHDANTO

”Nykyihmiselle seksuaalisuus – olipa sitten kyse millaisesta seksuaalisesta orientaatiosta tahansa – on ennen kaikkea oman minuuden ja identiteetin ydin. Seksuaalisuus liittyy erottamattomasti siihen, kuinka ymmärrämme omaa itseämme ja olemassaoloamme”. (Ratinen, 2015, 12.) Seksuaalisuus on erottamaton osa ihmisyyttä ja haaste nykypäivän kirkolle, jonka seksuaaliteologia etsii yhä arvopohjaansa. Piispa Björn Vikström toteaa jokaisen sukupolven joutuvan etsimään uusia vastauksia kysymykseen siitä, miten seksuaalisuutta voi ja saa ilmaista suhteessa yhteiskuntaan sekä kirkolliseen opetukseen (Vikström, 2016.) Ihmisen hengellisen vakaumuksen ja seksuaalisuuden suhde vaatii uudenlaista dialogia, jotta ihminen voi elää täysipainoista, seksuaalisen ihmisen elämää Jumalan yhteydessä.

Opinnäytetyöni tavoite on tutkia kirkon ja yhteiskunnan dialogia seksuaalisuudesta sekä kristinuskon seksuaalieettistä arvopohjaa ja kehittää niiden pohjalta työväline, seksuaalisuuden työkirja, jonka avulla voidaan luoda konkreettinen dialogi oman seksuaalisuuden ja kristillisen arvomaailman välille.

Opinnäytetyössäni tutkin dialogin perustaa ja sitä, millaista se on ollut historiassa luterilaisen kirkon ja yhteiskunnan välillä ja mihin oikein ymmärretty dialogi voi johtaa. Kirkon seksuaalieettisten arvojen pohjana tutkin Raamatun seksuaaliopetusta, Lutherin seksuaalisuuteen liittyvä teologiaa sekä piispojen puheenvuoroja seksuaalisuudesta, jotka edustavat virallisia linjauksia luterilaisessa kirkossa. Seksuaalisuutta tutkiessani pohjana on seksologiaan liittyvä kirjallisuus, jonka pohjalta esittelen kolme keskeisintä käsitettä. Opinnäytetyöni osana tekemääni seksuaalisuuden työkirjaan olen valinnut teemoiksi seksuaalisuuden, sukupuolisuuden ja seksuaalisen suuntautumisen, seksuaalisuhteet, seksuaaliset tarpeet, seksuaalisuuden rajat ja oikeudet, seksin, seksuaaliset mieltymykset, seksuaalisuuden myytit ja tabut sekä seksuaalisuuden voimavarana. Tutkin opinnäytetyössäni myös kirkon tarjoamaa tukea seksuaalisuuden käsittelyyn.

2 DIALOGI

2.1 Dialogin perusteet

”Syvällistä ymmärrystä edistävät keskustelut nousevat esiin tavanomaisuudesta poikkeavina erityisinä kohtaamisina. Tällöin ihmisten välillä tapahtuu jotain merkittävää mutta usein vaikeasti hahmottuvaa. Osaa tällaisista kohtaamisista voi nimittää dialogisiksi keskusteluiksi”. (Alhanen, 2016, 32.)

Keskustelu on matka, jossa tutustutaan toiseen ja samalla selvitetään omia ajatuksia. Filosofisen praktiikan piirissä ajatellaan keskustelun ohjaavan ihmistä parempaan. (Houni&Salovaara, 2014, 138). Dialogi syntyy usein tavallisen keskustelun pohjalta, kun keskustelu syvenee ja keskustelijoiden intohimot heräävät ja koskettavat toisiaan. Dialogin synty on usein ennakoimaton, spontaani ja hetkellinen. Keskustelu saa aikaan tunteen, että aikaisempi tapa ajatella on muuttunut ja jälkeinpäin hetkeä keskustelun muuttumisesta dialogiksi on vaikea muistaa. (Alhanen, 2016, 33.)

Antiikin kreikan kirjallisuudesta ja filosofiasta löytyy varhaisimmat kuvaukset dialogista. Silloin dialogin keskeinen idea, näkökulmien rikkaus, alkoi jäsentyä politiikassa, teatterissa ja filosofiassa. Antiikin Ateenassa politiikkaa käsiteltiin julkisessa keskustelussa, jonka perustana oli ajatus siitä, että monipuolinen ja eri näkökulmat huomioon ottava keskustelu varmisti päätösten sisällöllisen kestävyuden. Filosofi Sokrateen opetus, jossa hän ravisteli ja kyseenalaisti vakiintuneita käsityksiä, viritti keskustelua kilpailevien näkökantojen välille. Hänen oppilaansa Platon kehitti kirjallisen dialogimuodon, jossa Sokrateen luoma keskustelu muuntuu käsiteanalyysiksi ja palvelee ihmisten yhteiselämän keskeisten merkitysten tutkimista. (Alhanen, 2016, 32-33.)

Platonin teokset tarjoavat edelleen ajankohtaiset perusteet dialogisen keskustelun eettisistä lähtökohdista. Niihin kuuluu keskustelijoiden asettaminen tasa-arvoiseen suhteeseen toistensa kanssa, keskinäiseen kunnioitukseen perustuva keskusteluyhteys ja vapaa ja vilpittömän suora puhe, joka saa myös sisällöllisesti edetä vapaasti. (Alhanen, 2016, 35-38.) Dialogin yksi tärkein

päämäärä on asioille annettujen merkitysten ja niiden perustassa vaikuttavien kokemusten keskinäisen suhteen käsitteleminen mutta ilman pyrkimystä selvittää sitä, kenen antama merkitys on oikea. Sen sijaan merkitysten pohjalla vaikuttavat kokemukset ja niiden roolit ovat tärkeitä merkitysten muodostamisen lähtökohtia. (Alhanen, 2016, 42.) Sokraattisessa dialogissa keskustelu rakentuu puhujien omille kokemuksille eikä sillä pyritä osoittamaan oppineisuutta (Houni&Salovaara, 2014, 141). Dialogissa ei etsitä yhtä oikeaa näkökulmaa tai välttämättä edes yksimielisyyttä, tärkeämpää on saada keskustelijat ymmärtämään toistensa näkökulmia. Todellisten kokemusten jakaminen edesauttaa luottamuksen syntymistä ja luottamus taas on kaiken luovan yhteistoiminnan perusta. (Alhanen, 2016, 42-44.)

Kirkossa on etsitty ja luotu tapa puhua vaikeistakin asioista toisia kunnioittavalla tavalla. ”Kunnioittava keskustelu” on dialoginen keskustelutapa, jolle ominaista on avoin vuorovaikutus ja molemminpuolinen myötätunto. Dialogisuuteen sisältyy ajatus, ettei kukaan omista totuutta eikä ajatusten tai lähtökohtien tarvitse olla samanlaisia vaan yksilöllisyyttä ja erilaisuutta kunnioitetaan. (Pruuki, 2018, 212.) Dialogin onnistuessa osallistujat ryhtyvät tarkistamaan omia arviointejaan ja päättelyitään ja korjaamaan näkemyksiään. Dialogissa edellytetäänkin vilpitöntä pyrkimystä kyseessä olevan ongelman ratkaisemiseksi sekä yhteistyötä muita jyräämättä. (Houni&Salovaara, 2014, 145-146.).

Dialogia yhteiskunnan ja kirkon välillä vaikeuttaa epäselvyys siitä, kuka saa käyttää kirkon ääntä. Toisinaan julkisuudessa esitetään yksittäisten kirkon työntekijöiden ajatuksia kirkon kannanottoina. Dialogin onnistumiseksi olisi tärkeää, että kirkon tuottamien asiakirjojen ja julkilausumien yhteydessä osoitettaisiin selvästi niiden taustalla toimiva kirkollinen elin ja onko asiakirja tai julkilausuma virallinen kannanotto vai aineistoa keskustelua varten. (Vikstöm, 2016, 11.)

2.2 Kirkon ja yhteiskunnan dialogi seksuaalisuudesta

Kirkon ja yhteiskunnan keskustelu seksuaalisuudesta on viime vuosina painottunut erityisesti avioliittokysymykseen Suomen eduskunnan hyväksytyä samaa sukupuolta olevien avioliiton vuonna 2014. Laki astui virallisesti voimaan maaliskuussa 2017 (L156/2015.) Suomi hyväksyi viimeisenä Pohjoismaana yhdenvertaisen avioliittolain (Ylen verkkouutiset. Suomi liittyy 23 maan joukkoon – näissä maissa oikeus avioliittoon ei riipu kumppanin sukupuolesta.) Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa aihetta pohdittiin niin piispojen keskuudessa kuin kirkolliskokouksessa, mutta kirkon kanta vihkimiseen ei muuttunut lain tullessa voimaan. Evankelis-luterilainen kirkko ei edelleenkään vihi saman sukupuolen edustajia. Niin papeilla kuin piispoilla on hyvin erilaisia näkemyksiä asiasta ja myös toimintamallit poikkeavat virallisesta linjauksesta, saman sukupuolen vihkimisiä on tapahtunut kirkon pappien toimesta ja tilanteista on tullut myös kanteluita tuomiokapituleille. (Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Uusi avioliittolaki ja kirkko.)

Kristinuskon ja seksuaalisuuden historia ulottuu Raamatun alkulehdille, luomiskertomukseen saakka. Kuitenkin seksuaalisuus -sana on otettu käyttöön vasta 1800-luvulla. Siihen vaikutti luonnontieteiden kehittyminen sekä Pohjoismaiden naisaktivistien julkisuuteen nostama keskustelu neitsyydestä, joka naisilta vaadittiin avioliittoon ja miehiltä ei. Sitä voisikin kutsua Suomen ensimmäiseksi julkiseksi kristinuskon ja seksuaalisuuden väliseksi keskusteluksi. (Ahola, Antikainen, Salmesvuori, 2006, 8.) Vaikka yhteiskunnallista tasa-arvoa seksuaalisuuden suhteen alettiin ajaa jo 1800-luvulla, sen vaikutus keskittyi lähinnä ylempiin yhteiskuntaluokkiin. Perinteiset sukupuoliroolit säilyivät pitkään työväenluokassa ja kirkko toimi edelleen moraalinvartijana, vaikka se joutuikin vuoden 1869 kirkkolain astuttua voimaan luopumaan häpeärangaistuksista ja julkiripistä vaikutuskeinona. (Vikström 2016, 91.)

Kristillinen kirkko on historiassa ollut keskeisessä roolissa seksuaalisuutta koskevien ihanteiden määrittelyssä ja yhä nyky-yhteiskunnassakin yksilön kokemusmaailmassa on jälkiä vallinneista käsityksistä seksuaalisuuden luonteesta ja tavoista tulkita, mikä on seksuaalisuudessa normaalia ja hyväksyttävää. Ensimmäisten vuosisatojen kristilliset ajattelijat näkivät ruumiillisen nautinnon kielteisenä asiana ja vain avioliitolla olevan arvoa. Seksin merkitys oli lisääntyminen, ei nautinto. Näiden näkemysten vanavedessä kulki

myös ajatukset homoseksuaalisuuden luonnottomuudesta, naisen seksuaalisen nautinnon synnillisyydestä ja tietenkin seksin kuulumisesta vain avioliittoon. (Ratinen, 2015, 10-12.) Kirjallisuudessakin seksuaalisuuteen liittyviä asioita on ennen 1800-lukua käsitelty vain uskonnollisessa kirjoittelussa ja lakiteksteissä, joissa varoiteltiin seksuaalisuuteen liittyvistä luonnottomuuksista, esim. huoruudesta, irstailusta ja sukurutsasta. Tämä varoiteleva sävy on säilynyt 1960-luvulle. (Kontula, 2008, 20.) Papit ovatkin olleet Suomessa 1960 -luvulle asti tärkein ammattiryhmä, jolta on pyydetty julkisia kannanottoja ja kommentteja seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa. Koska seksuaalisuus on määritelty viime vuosikymmeniin asti enemmän moraalilla ja ideologialla kuin tiedolla, on yhteiskunnassakin ollut esillä erikoisia kuvitelmia ja luuloja, mm. itsetyydytyksen haitallisuus, joka jopa tietyissä lääkäripiireissä pidettiin totena. Uusi suunta julkisessa seksuaalikeskustelussa alkoi viimein, kun seksuaalisuudesta alkoi kerääntyä tutkimustietoa ja seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä asiantuntijoiksi tunnustettiin kirkon ulkopuolelta muita ammattiryhmiä. Silti seksuaalisuutta koskevalla tiedolla jäi erityisasema suhteessa muuhun tiedepohjaiseen tietoon, mikä näkyy esim. eduskunnassa. Yleensä lainsäädäntötyössä hallituspuolueiden edustajien tulee tukea hallituksen kantaa mutta seksuaaliskysymyksissä saa äänestää yhä omantunnon mukaan. (Kontula, 2008, 14.)

Voisi ajatella, että sotien jälkeisinä vuosina kirkon ja yhteiskunnan dialogi seksuaalisuudesta oli hedelmällistä. Sotien jälkeiset vuosikymmenet toivat isot yhteiskunnalliset muutokset, jolloin myös suhde seksuaalisuuteen muuttui ja keskustelu muuttui avoimemmaksi. Näkemys seksuaalisuudesta vaarallisena viettinä alkoi syrjäytyä ja seksuaalisuus nostettiin keskeiseksi tekijäksi persoonallisuuden ja identiteetin rakentajana. Tähän vaikutti psykologian ja psykoanalyysin sovellutusten tuleminen kansantajuisiksi ja niiden leviäminen mm. populääripsykologisena elämäntapakirjallisuutena ihmisille (Vikström, 2016, 92.) Myös kirkon perheneuvontatyön alkaessa vuonna 1944 sodan jälkeisellä avioliittoneuvonnalla avioerojen noustessa huippuunsa julkinen kirjoittelu ja kirjallisuus lisääntyi kirkon piirissä ja yhteistyö muitten ammattilaisten kanssa kasvoi, sillä avioliitto koettiin sekä kirkon että yhteiskunnan yhteiseksi asiaksi ja piti luoda uusia työtapoja ja toimintamalleja sillä vanhoilla ei enää pärjätty.

(Tampereen hiippakunta. Kirkon perheneuvonta 70 vuotta: Sota kaipasi yhtä miestä.)

1900-luvun jälkipuoliskolle länsimaihin sijoittunut seksuaalinen vallankumous, johon liittyi voimakas yhteiskunnallinen ja kulttuurinen murros, toi markkinoille ehkäisyvälineet, lisääntyneen tutkimustiedon ja seksuaalisuuteen liittyvän ilmapiirin vapautumisen. Kirkon asema seksuaalisuuden sääntöjen sanelijana lientyi ja siitä tuli vain yksi taho muiden seksuaalisuutta määrittelevien auktoriteettien, kuten tieteellisen tutkimuksen, erilaisten seksuaalioppaiden ja populäärikulttuurin joukossa. Seksuaalisuuden toteuttamista alkoi ohjata enemmän yksilölliset ihanteet ja seksuaalisuuteen liittyvä keskustelu alkoi kasvaa julkisuudessa. (Ratinen, 2015, 12.)

Yksi merkkipaalu kirkon ja yhteiskunnan seksuaalikeskusteluiden avaajana oli julkisuuteen ja jopa oikeudenkäynteihin päätyneet keskustelu Otavan 1964 julkaisemasta Hannu Salaman kirjasta Juhannustanssit. Siinä kuvattiin lomalaisjoukon juhannusyötä, johon liittyi uskonto ja seksi. Kirjassa kuvatussa pilasaarnassa Jeesus kuvattiin toteuttamassa ryhmäseksiä Simon Pietarin ja huoran kanssa. Arkkipiispa Martti Simojoki kritisoi ja paheksui kirjaa juhlapuheessaan, joka uutisoitiin laajasti. Jopa 19 kansanedustajaa teki asiasta välikysymyksen ja Salama joutui oikeuden eteen vastaamaan jumalanpilkkasyytteesen. Tästä alkanut kirkkokritiikki ja seksikeskustelu johti vähitellen mm. Yhdistys 9:n kautta laajaan keskusteluun muissakin Pohjoismaissa sukupuolirooleista, tasa-arvosta, avioliitto- ja sukupuolivalistuksesta. Keskustelujen myötä kuusi vuotta myöhemmin, 1966, julkaistiin kuuden piispan yhteinen kirja *Ajankohtainen asia*, joka oli piispojen ensimmäinen yhteinen kannanotto seksuaalieettisiin kysymyksiin. Kirja ei kuitenkaan vaientanut keskustelua, vaan piispojen kannanotto sai osakseen suurta kritiikkiä mm. ylimalkaisuudesta ja tutkimustiedon puutteesta. (Ahola ym. 2006, 253-258).

Muita suuria keskusteluja herättäneitä teemoja viime vuosikymmeniltä ovat olleet eronneiden uudelleen vihkiminen (Ratinen, 2015, 19), homoseksuaalisuus, johon liittyvän Yleisradion Ajankohtaisen kakkosen Homoilta-keskusteluohjelman jälkeen noin 40 000 ihmistä erosi kirkosta vajaan kolmessa viikossa (Ratinen,

2015, 13) sekä 1986 hyväksytyt naispappeus ja aids-ongelma. Näistä keskustelu homoseksuaalisuudesta ja naispappeudesta on jatkunut tähänkin päivään saakka muuttaen vain hieman focustaan. Kaikissa näissä teemoissa kirkollinen keskustelu on rakentunut sen mukaan, kuinka Raamattua on tulkittu, millainen on ollut yhteiskunnallisen muutoksen luonne ja miten kirkon perinteiset toimintatavat on tulkittu (Ratinen, 2015, 19). Vuonna 1984 julkaistiin jälleen piispojen kannanotto, *Kasvamaan yhdessä*. Se tukeutui *Ajankohtaisen asian* tavoin perinteiseen seksuaalietiikkaan, jossa esim. homoseksuaalisuus nähdään kielteisessä valossa. (Ahola ym. 2006, 303-304). Viimeisin piispojen kannanotto on vuodelta 2008, *Rakkauden lahja*, joka korostaa seksuaalisuutta ja siihen liittyviä hyviä asioita Jumalan lahjana (Paarma J., Huotari V., Salmi S., Peura S., Huovinen E., Pihkala J., Heikka M., Björkstrand G., 2008, 7).

1960-luvulta lähtien seksuaalisuuden käsittely myös mediassa on vapautunut ja muuttunut yhä julkisemmaksi. Seksuaalisuuteen liittynyt tabu-ajattelu on väistynyt ja seksuaalisuudesta on tullut 2000-luvulla lähes päivittäistavara, jota ilman ilta- ja iltapäivälehdet eivät selviä. Jännittävää on, että media ei tyydy vain uutisoimaan seksuaalisuuteen liittyviä asioita vaan on nähtävissä, että media seuraa hyvinkin tarkkaan senhetkisten seksuaalisten normien noudattamista ja osallistuu moraaliseen arviointiin. Erityisen mielenkiintoista vaikuttaa medialle olevan kirkon piirissä tapahtuvat seksuaalisuuteen liittyvät negatiiviset asiat. Näyttäisi jopa siltä, että entinen kirkon tuomiovalta seksuaalisuuden saralla on siirtynyt medialle. (Ahola ym. 2006, 310-311.) Yhteiskunnan näkökannalta seksuaalisuuden ymmärtämiseen ja seksuaalieettiseen pohdintaan vaikuttaa ratkaisevasti, millaista tietoa pidetään oikeana milloinkin ja millaista tietoa yleensäkin on saatavilla. Nämä määrittelevät, mitä ihminen pitää oikeana, hyvänä ja luonnollisena suhteessa seksuaalisuuteen. (Vikström, 2016, 96-97.)

2000 -luvulla seksuaalisuudesta on tullut yksi kirkon kovimpia haasteita, sillä kirkon seksuaaliopetus nähdään vanhanaikaisena ja jopa ristiriidassa ihmisoikeuksien kanssa (Ratinen, 2015, 13). Kirkon kannanotot vaihtelevat eri aikakausina, sillä Raamatun tekstejä ja teologian historiaa tulkitaan vaihtelevasti. (Vikström, 2016, 96-97.) Suomen Kuvalehden Rajalla -blogissa dosentti ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen pääsihteeri Jyri Komulainen kysyy, miten seksistä tuli kirkon osaamisaluetta. Hänen mielestään

Raamatun teksteistä ei voi muodostaa yksityiskohtaista seksuaalietiikan manuaalia. Komulaisen mielestä seksuaalikasvatus ei ole kirkon ominta aluetta, ei myöskään seksuaalieettinen valistaminen tai normien määrääminen. (Suomen Kuvalehti. Rajalla. Miten seksistä tuli kirkon osaamisaluetta?) Kirkon nykyistä linjaa suhteessa seksuaalikäsitteisiin on vaikea määrittää. Mahdollisesti kirkko on epätietoinen seksuaalieettisen opetuksen suhteen tai se on haluton esittämään selkeää kantaa varsinkin, kun on vaikea määrittää yksittäistä tahoa, joka edustaisi kirkon virallista kantaa. Harvakseltaan julkaistut piispojen kannanotot edustavat virallisinta kantaa mutta nekin eivät ole ongelmattomia kirkon työntekijöiden esittäessä kirkon sisällä hyvinkin eriäviä näkemyksiä. (Ahola ym. 2006, 304-305.) Kirkollisesta keskustelusta voi huomata, että osa keskustelijoista lähestyy seksuaalikäsitteitä vain Raamatun ja teologisen perinteen näkökulmasta etsien näin määritelmää Jumalan muuttumattomasta tahdosta. Kirkon haaste onkin löytää lähestymistapa, jolla uskonnollinen perinne ja nykyajan todellisuus saadaan hedelmälliseen vuorovaikutukseen toistensa kanssa. (Pruuki, 2018, 72.)

3 KESKEISET SEKSUAALISUUDEN KÄSITTEET

Sekä opinnäytetyön että työkirjan kannalta keskeiset seksuaalisuuteen liittyvät käsitteet ovat seksuaalisuus, sukupuoliuus ja seksuaalinen suuntautuminen sekä seksuaalisuhteet. Seksuaalisuus -käsitteen laajuus pitää sisällään moninaisen kirjon seksuaalisuuden eri osa-alueita, joista osa tulee tarkemmin käsitellyksi opinnäytetyön kehittämishankkeessa eli työkirjassa. Seksuaalisuuden laajuuden ymmärtäminen auttaa näkemään seksuaalisuuden osana ihmisen arkista elämää ja perustarpeena, jota tulee hoitaa. Sukupuolisuus määrittelee ihmisen peruslähtökohtia, joista käsin ihminen tutkii omaa seksuaalisuuttaan ja tarpeitaan. Seksuaalisuhteita ohjaa ja rajaa yhteiskunnan normit, kulttuuri, uskomukset, tieto ja kristilliset arvot. Niihin perehtymällä ihmisen on mahdollista ymmärtää niin itseään kuin omaa ihmissuhteiden kenttäänsä. Näitä keskeisiä käsitteitä on mielekästä arvioida ja katsoa myös kristillisten arvojen valossa.

3.1 Seksuaalisuus

Maailman terveysjärjestö WHO on määritellyt seksuaalisuuden käsitteen seuraavasti: ”Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisyyttä kaikissa elämän vaiheissa, ja se käsittää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolit, seksuaalisen suuntautumisen, erotiikan, mielihyvän, sukupuolisuhteet ja lisääntymisen. Seksuaalisia kokemuksia ja seksuaalisuuden ilmenemismuotoja ovat ajatukset, fantasiat, halut, uskomukset, asenteet, käyttäytyminen, seksuaalisuuden harjoittaminen, roolit ja suhteet. Vaikka seksuaalisuus voi pitää sisällään kaikki nämä ulottuvuudet, ihminen ei aina koe tai ilmennä niitä kaikkia. Biologiset, psykologiset sosiaaliset, taloudelliset, poliittiset, eettiset, lailliset, historialliset, uskonnolliset ja hengelliset tekijät vaikuttavat vuorovaikutuksessa seksuaalisuuteen.” (Maailman terveysjärjestö (WHO), Euroopan aluetuimisto ja BZgA, 2010, 16.) Vaikka WHO:n määritelmä ei ole täydellinen, se antaa kattavan yleiskuvan seksuaalisuudesta. Seksuaalisuus ei tarkoita vain seksiä, vaan seksuaalisuus on ihmisen mukana läpi elämän kulkeva ominaisuus. Seksuaalisuus voidaan kokea, ja sitä voi ilmaista kaikessa, mitä ihminen on,

tuntee, ajattelee ja tekee (Suomela, 2009, 9). Kuva itsestä seksuaalisena ihmisenä on vahvasti sidoksissa kasvatukseen, kulttuuriin ja arvoihin. Siksi onkin tärkeää, että seksuaalisuutta käsitellään positiivisin termein pelottelujen ja tuomitsemisen sijaan. (Juvakka & Kalkkinen, 1998, 33.)

Tulevaisuuden seksuaaliteologian tulee lähteä liikkeelle positiivisista lähtökohdista: ihmisen ruumiillisuus ja seksuaalisuus ovat pyhiä (Kainulainen, 2010, 69). Kristillisyydessä seksuaalisuus määritelläänkin osana Jumalan hyvää luomistyötä sekä myönteisenä, koko ihmisen persoonaa koskettavana elämänvoimana. Seksuaalisuus nähdään myös yhtenä väkevimpänä viettinä ja voimakkaiden tunteiden herättäjänä mutta ennen kaikkea seksuaalisuus on Jumalan lahja. Seksuaalisuuden toteuttamiseen ajatellaan kuuluvan ensisijaisesti vastuu, sitoutuminen ja uskollisuus. (Paarma ym. 2008, 32.) Seksuaalisuudessa yhdistyy kehollinen, henkinen, sosiaalinen ja hengellinen puoli. Sen vahvuus ja ilmenemismuodot vaihtelevat (Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Seksuaalisuus. Seksuaalisuus on myönteinen elämänvoima.). Seksuaalisuus pitää sisällään yksilön sisäiset tuntemukset, toiveet ja halut mutta myös identiteetin ja minäkäsityksen (Ratinen, 2015, 14). Kristillistä näkemystä seksuaalisuudesta ohjaa kristillisen uskon ja elämän tärkein kirja, Raamattu, jonka pohjalta on rakennettu seksuaalisuuden teologiaa, joka yrittää ymmärtää seksuaalisuutta osana Jumalan toimintaa. Se, että seksuaalisuutta kutsutaan Jumalan lahjaksi, tarkoittaa seksuaalisuuden olevan kaunis ja hyvä asia, jonka tarkoituksena on tuoda ihmisen elämään läheisyyden ja nautinnon lisäksi osallisuus Jumalan jatkuvaan luomistyöhön. (Pruuki, 2008, 72-73.)

Niin Maailman terveysjärjestön määritelmä kuin kristillinen näkemys seksuaalisuudesta ovat yhteneväisiä kuvatessaan seksuaalisuuden läpi elämän mukana kulkevaksi kokonaisvaltaiseksi ja moninaiseksi ihmisyyden osaksi. On hyvä huomata, että jokainen ihminen kokee oman seksuaalisuutensa hyväksyttävyyden suhteessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa vallitseviin ihanteisiin ja normeihin (Ratinen, 2015, 10). Yhteiskunnan ihanteiden ja normien ja kristillisten arvojen yhteensovittaminen on aina haaste ja sidoksissa myös aikakauteen. Kristillisyydessä seksuaalisuuden teologia kulkee käsi kädessä seksuaalietiikan kanssa, joka arvioi seksuaalisia käytäntöjä eettisesti (Pruuki, 2008, 72-73). Se tuo kristillisiin näkemyksiin seksuaalisuudesta vahvan

arvolatauksen, jonka vuoksi kieli, jolla seksuaalisuuteen liittyviä asioita ilmaistaan kristillisestä näkökulmasta, voi olla hyvin erityyppinen kuin seksuaalisuudesta yleisellä tutkimustasolla käytettävä kieli. Sen ei tule olla este vaan rikkaus, joka auttaa näkemään seksuaalisuuden kuin kahdessa eri valossa. Tärkeintä on, että erilaiset tavat sanoa asioita saavat hahmottamaan, mistä asioista voi olla samaa mieltä ja minkä kaiken kokee eri tavalla (Pruuki, 2018, 212).

3.2 Sukupuolisuus ja seksuaalinen suuntautuminen

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos määrittelee sukupuolisuutta jakamalla käsitteen biologiseen, sosiaaliseen ja juridiseen sukupuoleen sekä sukupuoli-identiteettiin. Biologisella sukupuolella määritellään ruumiillista sukupuolta ja kuvataan esimerkiksi anatomiaa, kromosomeja ja hormoneja. Biologinen sukupuoli määritellään kaksijakoisena vaikkakin biologiset tunnusmerkit voivat olla hyvin moninaisia ja historiassa niiden määrittely on muuttunut eri yhteyksissä. Siksi biologinen määrittely nähdään harhaanjohtavana ja parempi termi olisikin *syntymässä määritelty sukupuoli*. Sosiaalinen sukupuoli kuvaa sukupuoliin liitettyjä rooleja, odotuksia ja merkityksiä. Nykyään kaksijakoisen sukupuolisuuden normatiivisyyttä pidetään rajoittavana ja eriarvoistavana. Juridisella sukupuolella tarkoitetaan laillista sukupuolta, joita Suomessa on tällä hetkellä kaksi, mies ja nainen. Sukupuoli-identiteetti on ihmisen oma kokemus sukupuolestaan, joka ei välttämättä määräydy biologisen tai juridisen sukupuolen mukaan. Sukupuoli-identiteetti ilmaistaan esimerkiksi pukeutumisella tai käytöksellä. Itse määritelty sukupuoli-identiteetti on suositeltavin tapa ymmärtää yksilön sukupuoli. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Sukupuolten tasa-arvo. Sukupuoli). Vuonna 2002 WHO järjesti asiantuntijoiden neuvottelupäivät, joilla laadittiin mm. määritelmiä keskeisille seksuaalisuuteen liittyville käsitteille. Sukupuolen (eng. sex) määriteltiin tarkoittavan biologisia ominaisuuksia, jotka tekevät ihmisestä miehen tai naisen, vaikka tavanomaisesti käytettäessä sex - sanan tulkitaan tarkoittavan seksuaalista toimintaa. (Maailman terveysjärjestö (WHO), Euroopan aluetoimisto ja BZgA, 2010, 16.)

Sukupuolisuus evankelis-luterilaisen kirkon näkökulmasta on perinteinen Raamatun luomiskertomuksesta nouseva kristillinen ihmiskäsitys jaosta mieheksi

ja naiseksi (1. Moos. 1:27). Muita sukupuolia ei Raamatussa esiinny. Kristillisen näkemyksen mukaan lapsi tarvitsee kummankin sukupuolen vanhempia kehityksessään, samaa sukupuolta oleva on samaistumiskohde ja vastakkainen sukupuoli toimii naisen ja miehen roolin vahvistajana. Jos toinen vanhempi puuttuu, tilalla voi toimia muu läheinen. Tämä molempien sukupuolten vahvistus on lapsen sukupuoli-identiteetin kehityksessä tärkeää, jotta hän kokee olevansa hyväksytty oman sukupuolensa edustajana. (Paarma ym., 2008, 40-41.)

Sukupuolisuuden käsite voidaan siis ymmärtää eri tavoin. WHO määrittelee sukupuolen biologisena, kun taas THL biologisena, sosiaalisena ja juridisena erottaen sukupuoli-identiteetin omaksi käsitteeksi. Kristillinen näkökanta on luomistyöhön perustuva biologinen käsitys miehestä ja naisesta ja ajatus ihmisestä Jumalan kuvana, joka tuo sukupuoli-ajatteluun vahvan eettisen ja hengellisen latauksen.

On hyvä huomioida, että sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen ovat kaksi eri asiaa. Seksuaalisella suuntautumisella tarkoitetaan ihmisen ominaisuutta, joka viestittää henkilön seksuaalisesta kiinnostuksesta ja se määrittellään tunteiden kohteen ja oman sukupuolen pohjalta (Terveystieteiden tutkimuskeskus ja Hyvinvoinnin tutkimuskeskus, 2016, 115). Raamattua tutkiessa voi huomata, että sen teksteissä ei tunneta seksuaalista suuntautuneisuutta tai identiteettiä, vaan Raamattu puuttuu käskyjensä ja kieltojensa kautta seksuaaliseen käyttäytymiseen. Seksuaalisesta käyttäytymisestä tuomittavia tekoja Raamatusta ovat mm. aviorikos, homoeroottinen penetraatio ja masturbaatio (Vikström, 2016, 115). Seksuaalinen suuntautuminen on ollut kirkossa vaikea aihe ja suhtautuminen seksuaalisiin vähemmistöihin onkin elänyt pitkää murroskautta. Homoseksuaalisuuteen suhtautuminen jakaa kristillisiä kirkkoja ja myös luterilaisen kirkon sisällä esiintyy täysin vastakkaisia mielipiteitä. (Paarma ym., 2008, 58.)

3.3 Seksuaalisuhteet

Yksi elämän suurimpia tarpeita on kaipuu solmia parisuhde. Se rinnastetaan mediassa koko elämän onnen löytymiseksi. Aiemmin parisuhde on ollut lähes välttämättömyys toimeentulon kannalta ja kollektivistiset sekä yhteisölliset arvot

ovat olleet tärkeämmällä sijalla kuin nykypäivänä arvostetut tunteet, hellyys, emotionaalinen tuki ja seksuaalinen nautinto. Molemmat sukupuolet vaativat nykyään myös enemmän vapauksia päättää valinnoistaan ja seksuaalisesta aktiivisuudesta on tullut yhä tärkeämpi asia parinmuodostuksessa. (Kontula, 2008, 140-141.)

”Terve seksuaalisuus edellyttää positiivista ja kunnioittavaa suhtautumista seksuaalisuhteisiin” toteavat piispat Rakkauden lahja -kannanotossaan (Paarma ym., 20018, 45). Samassa kannanotossa piispat toteavat Jumalan asettaneen avioliiton miehen ja naisen yhteiselämää, seksuaalisuuden toteuttamista ja lasten kasvattamista varten ja toteavat avioliiton antavan suojaa. Avioliitto toimii suojana lapsille ja myös vanhemmille, jos rakastumisen tunne heikkenee. Myös juridisesti sitovana ja julkisena sopimuksena avioliitto vahvistaa puolisoitten sitoutumista. Elinikäinen kumppanuus luo myös parhaimman ja turvallisimman ympäristön seksuaalisuuden toteuttamiselle. (Paarma ym., 20018, 53). Avioliitto on kirkon seksuaaliopetuksen peruspilari. Kristinuskon historiassa seksuaalisuhteissa vaalittiin moraalista puhtautta ja seksuaalivietin hillitsemistä (Vikström, 2016, 84). Siksi monilla ihanteen mukaan eläneillä kristityillä on elämässään ollut vain yksi seksuaalisuhde. Nämä ihmiset eivät myöskään muodostaneet avioliiton ulkopuolisia tai rinnakkaisia seksisuhteita ja monet (erityisesti naiset) olivat uskollisia kumppanilleen vielä leskenäkin. (Kontula, 2008, 142.)

Avioliiton rinnalle on noussut joukko muita seksuaalisuhteita. Avioliiton vaihtoehdoksi valitaan parisuhde, joka voi tarkoittaa esimerkiksi avo-, etä- tai erillisliittoa. (Vikström, 2016, 153.) Seksuaalisuhde voi olla olemassa myös ilman seksiä tai seksuaalisuuden tunteita, esim. aseksuaalisuuden eri muodoissa (HeSeta ry. Aseksuaalisuudesta.) Vähemmistöryhmää seksuaalisuhteissa edustaa polyamoria eli monisuhteisuus ja Polyamoria – Monisuhteisuus ry tekeekin Suomessa työtä levittämällä tietoutta ja tarjoamalla toimintaa sekä vertaistukea polyamoristiseen elämäntapaan. Polyamoria korostaa yksilön valinnanvapautta seksuaalisuhteissa, kun taas siihen helposti sekoitettavassa polygamiassa yhdellä henkilöllä on useita puolisoita. (Polyamoria. Tietoa polyamoriasta.) Polygamia eli moniavioisuus on monissa kulttuureissa perinteiseen avioliittoinstituutioon kuuluva piirre, jossa tavallisesti

varakkaammalla miehellä on useita vaimoja. (Polyamoria. Usein kysyttyjä kysymyksiä.)

4 KIRKON SEKSUAALIEETTINEN ARVOPOHJA

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuspykälien mukaan kaikkea oppia on perusteltava Raamatulla. Oman ongelmansa seksuaaliteologian johtamisessa suoraan Raamatusta luo se, että Raamattua on käännetty useille kielille ja sama alkukielen sana on käännetty eri tavoin kontekstista riippuen. Näin seksuaaliteologiakin joutuu jatkuvaan hermeneuttiseen prosessiin, jossa juutalaista ja kristillistä opetusta tulkitaan vaihtelevien olojen ja tilanteiden tarpeita ajatellen. (Vikström, 2016, 22.) Tulkinnallisista haasteista huolimatta Raamattu on kristillisen seksuaalietiikan kulmakivi ja tutkimalla Raamatun antamaa kuvaa seksuaalisuudesta voi saada käsityksen siitä, millaiset arvot vaikuttavat kirkon seksuaalietiikan pohjana tänäkin päivänä.

Vanhan testamentin käsityksen mukaan ruumis ei ole sielun tai hengen vastakohta eikä ruumiin tarpeiden tyydyttäminen ole ongelma. Päinvastoin, ihminen on tarkoitettu nauttimaan Luojan antamista lahjoista, kuten pitkästä iästä, hyvinvoinnista, vauraudesta ja säännöllisestä sukupuolielämästä. Sukupuolisuus ja eroottisuus nähdään kuuluvaksi ihmisen kokonaispersoonallisuuteen sillä ne ovat niin lihaa kuin henkeä. Vanhassa testamentissa sukupuolisuuteen liitetään paljon tunteita, eikä sukupuolisuus ole likainen tai syntinen tila vaikkakin se määritellään ruumiilliseksi tilaksi, jonka vuoksi Vanhassa testamentissa käsitellään paljon sukupuolisuuteen liittyviä puhtauden ja epäpuhtauden ongelmia. Vanha testamentti ei juurikaan tunne seksuaalista askeesia tai seksuaalista pidättäytymistä eikä niitä pidetä yleisinä ihanteina. Poikkeuksina voi mainita yhdynnän kuukautisten aikana ja sotaretkillä. Muuten sukupuolielämän määrää tai laatua ei rajoiteta laillisten kumppanien kanssa. Vanhassa testamentissa ei sanota, että seksi olisi tarkoitettu vain lisääntymiseen. Suvun jatkaminen oli toki elintärkeä ja juuri siksi säännöllistä ja runsasta seksielämää suosittiin luvallisen kumppanin kanssa. Sen vuoksi naiset olivat toistuvasti raskaina niin kauan kuin hedelmällisyys jatkui ja lapsettomuutta pidettiin enemmän häpeänä. (Ahola ym. 2006, 20,22.)

Eroottinen vetovoima nähdään Vanhassa testamentissa perustarpeena, jonka on saatava tulla tyydytetyksi ja josta on lupa nauttia (Snl. 5:15-20). Sallitut

seksuaalikumppanit on kuitenkin tarkkaan määritelty ja tietyt sosiaaliset normit rajoittivat sukupuolielämää. Normien tarkoitus oli taata kaikille sukupuolielämä ilman, että yhteisön perusrakenne vaarantuisi. Vanhan testamentin yhteisörakenne poikkeaa radikaalisti nykyisestä etenkin naisten aseman kannalta (Ahola ym. 2006, 20-21.)

Sukupuolielämän tärkein raja nousi patriarkaalisesta perherakenteesta, jonka mukaan oma aviomies oli ainoa sallittu seksikumppani naiselle. Miehellä taas oli oikeus sukupuoliyhteyteen muiden laillisten vaimojen ja orjattarien kanssa. Toinen tärkeä raja syntyi aktiivisen ja passiivisen sukupuoliroolin välillä niin, että aktiivinen rooli kuului miehelle ja passiivinen naiselle, eikä näitä rooleja saanut sekoittaa. Miesten välisessä yhdyntäkielossa painotettiin, ettei miestä saanut pakottaa passiivisen naisen rooliin. Naisen seksuaalisuus ei Vanhassa testamentissa näyttäyty selkeänä teemana vaan se kuvataan eri tilanteissa ja teksteissä hieman eri tavoin. Tärkeää on huomata, ettei naisen seksuaalisuutta millään tavoin demonisoida ja joissain kohdissa naisen seksuaalinen aktiivisuus kuvataan jopa myönteisessä valossa (Ahola ym. 2006, 20-21.)

Polygamia eli moniavioisuus hyväksyttiin Vanhan testamentin lakien edellyttämässä yhteisössä (Ahola ym. 2006, 21). Syy polygamian hyväksymiseen on miehen velvollisuus tuottaa jälkeläisiä vallan ja suvun omaisuuden säilymisen näkökulmasta, mikä oli tärkeämpi arvo kuin yksiavioinen ja uskollinen liitto (Vikström, 2016, 85). Sen tähden lainsäädännössä oltiin varauduttu tilanteeseen lailla, jonka mukaan miehen oli huolehdittava ensimmäisen vaimon oikeuksista eli ruuasta, vaatetuksesta ja aviollisista oikeuksista. Jos mies ei täyttänyt näissä velvollisuuttaan, oli naisella oikeus lähteä ilman korvausta. Kiintoisaa on se, että tässä aviolliset velvollisuudet eli sukupuolielämä rinnastetaan elämän perusoikeuksiin (Ahola ym. 2006, 21.)

Vaikka ruumiissa ja sukupuolisuudessa ei Vanhan testamentin mukaan ole sellaisenaan mitään hävettävää, ei sukupuolisuus ole täysin ongelmaton. Paratiisikertomuksen hetki, kun mies ja nainen syövät hyvän ja pahantiedon hedelmää, he huomaavat olevansa alasti ja häpeävät haluten peittää itsensä viikunanlehdillä (1. Moos. 2-3). Tietoisuus herättää moraalisen arvostelukyvyn, joka tuo mukanaan häpeän ja syyllisyyden. Sukupuolisuudesta ei kuitenkaan tule

synti mutta siitä tulee ongelma. (Ahola ym. 2006, 22.) Naisen saama kirous, jossa Jumala tekee raskauden ja synnyttämisen kivuliaaksi sekä antaa miehelle valtasuhteen naiseen (1. Moos. 3:16) varjostaa naissukupuolta. Häpeä ja sukupuoliero korostuvat läpi Vanhan testamentin. Häpeää aiheuttaa normien rikkominen, roolirajojen ylitys sukupuolisessa käyttäytymisessä ja ruumiinkielessä sekä alastomuus. Naisen sukuelimiin ja seksuaaliseen ruumiinkieleen oli oikeus vain aviomiehellä. (Ahola ym. 2006, 23.)

Laulujen laulu on poikkeava kuvaus seksuaalisuudesta Vanhassa testamentissa sillä Mooseksen lain seksuaalielämää säätelevä juridiikka ei ole nähtävissä sen teksteissä. Sen lisäksi Laulujen laulu kuvaa miestä ja naista tasavertaisessa suhteessa, eroottisesti ladatulla kielellä ruumiinosa kerrallaan. Myös nainen kuvataan poikkeavasti itsenäisenä, aloitteellisena subjektina, jolla on oma tunne-elämä. Paratiisikertomuksen syntiinlankeemuksen häpeä tai synti ei ole teksteissä läsnä. (Vikström, 2016, 87.)

Mooseksen laki ohjasi juutalaisia yhä Uuden testamentin aikakautena. Uudessa testamentissa korostuu silti kaikkien ihmisten tasa-arvoisuus Jumalan edessä Vanhaa testamenttia vahvemmin, eikä puhtaus liity niinkään kulttiin vaan sydämeen. Uudessa testamentissa seksuaalista mielihyvää ei ylistetä vaan sen mahdollisista huonoista seurauksista varoitetaan. Moraaliset ihanteet ovat korkealla sillä aviollista uskollisuutta ja yksiavioisuutta korostetaan ja avioero on pääsääntöisesti kielteinen asia. Avioliiton suhteen Paavali kehotti täyttämään puolison seksuaaliset tarpeet mutta hänen mielestään on parempi olla menemättä naimisiin paitsi haureuden välttämiseksi. Miesten lisääntymisvelvoite kuului yhä juutalaisuuteen Jumalan luonnollisena järjestyksenä, jonka vuoksi Paavalin opetus olikin poikkeavaa. Paavalin ihannointi seksuaalista puhtautta ja naimattomuutta kohtaan vaikutti myöhempään teologian historiassa esiintyneeseen kielteiseen suhtautumiseen seksuaalisuuteen ja ruumiillisuuteen. (Vikström, 2016, 87.) Paavali näki silti, että patoutunut seksuaalisuus oli vaarallisempaa kuin aviopuolisoiden välinen säännöllinen seksielämä (Ahola ym. 2006, 67).

Jeesuksen opetuksessa ajatukset ja teot liittyivät vahvasti yhteen. Jo ajatuksissa tunnettu himo toisen puolisoa kohtaan oli aviorikos. Tämä oli ainoa seksuaaliseen

haluun viittaava opetus Jeesukselta. Jeesuksen opetus osoitti ihmisille Mooseksen lain täyttämisen mahdottomaksi ja ohjasi siten ihmisiä ymmärtämään Jumalan anteeksiantamuksen ja armon tarpeen. (Vikström, 2016, 87.) Jeesuksen armahtava suhtautuminen ihmisen seksuaaliseen käyttäytymiseen tulee hyvin esille esimerkiksi kertomuksessa avionrikkojanaisesta (Joh. 8:1-11).

Keskeinen vaikuttaja evankelis-luterilaisen kirkon historiassa on uskonpuhdistaja Martti Luther, jonka näkemykset ovat vaikuttaneet vahvasti luterilaisen kirkon teologiaan myös seksuaalietiikassa. Lutherin mielestä sukupuolten suhde paratiisissa jo ennen syntiinlankeemusta oli ollut eriarvoinen. Naisen luominen miehen kylkiluusta teki naisesta miehen alamaisen ja alisteisen miehen määräysvaltaan. Siksi Luther ajatteli naisen luomisen tarkoituksen olevan ainoastaan palvella miestä ja tehdä hänelle lapsia. Syntiinlankeemuksen Luther näki naisen aikaansaamana ja lankeaminen todistikin Lutherille naisen heikkoudesta ja epärationaalisuudesta verrattuna mieheen. Luther arvosti naista tämän toimiessa luomistarkoituksensa mukaisesti. Avioituttuaan Katharina von Boran kanssa Lutherin ajattelu lieventyi hieman. Hän ei enää ajatellut naisen alamaisuuden olevan seurausta luomisjärjestyksestä vaan piti luomisen perusteella miestä ja naista tasa-arvoisina vaikkakin sukupuolten välillä oli yhä ero. Mies oli kaikissa ominaisuuksissaan naista erinomaisempi. Silti Luther tunnusti molemmilla sukupuolilla olevan yhtäläiset kyvyt ja mahdollisuudet hallita maailmaa. Näkemyksestä naisen alamaisuudesta miehelle lankeemuksen seurauksena Luther ei luopunut. Luther oli vahvasti sitoutunut Raamattuun ja ajatteli elämän olevan Jumalan tahdon mukaista vain Raamatun sanaa noudattamalla. Myös molempien sukupuolten elämää tuli tarkastella Raamatun kontekstissa. Miehen tehtäväksi Luther määritteli kotitalouden, yhteiskunnan ja kirkon johtamisen sekä elatuksen hankkimisen. Naisen Luther määritteli kahtiajakoisesti: toisaalta nainen oli luonnoltaan paha, seksuaalisesti aktiivinen viettelijä, joka houkutteli miestä eikä kyennyt kontrolloimaan seksuaalisuuttaan ja toisaalta nainen oli onnistuessaan kuuliainen vaimo ja äiti. Lutherin silmissä oikeaa naiseutta edusti äidin ja vaimon rooli. Miehen seksuaalisuuden Luther näki väistämättömänä, luonnonvoiman kaltaisena asiana, jota ei edes voinut kontrolloida. Naisen tehtävä oli estää sen muuttumista haureudeksi, mikä teki naisesta välineen miehen seksuaalisuuden kanavoinnille. Tämän vuoksi naisen

tuli kätkeä oma seksuaalisuutensa. Luther uskoi miehen pärjäävän omien himojensa kanssa mutta naisen tietoista viettelyä oli vaikea vastustaa. Tässä ajattelumallissa miehessä saattoi syttyä luonnollisten halujen lisäksi naisen erityisesti herättämä himo. Näin Luther poisti mieheltä vastuun seksuaalisesta käyttäytymisestä ja siirsi sen naiselle. Seksuaalinen himo oli Lutherille vaikea ja häpeällinen asia, koska himon juuret hän liitti syntiinlankeemukseen. Vanhetessaan Luther piti kuitenkin seksuaalisuutta myös naisen ja miehen yhteyden muotona ja parisuhteen voimavarana.

Luther eriytti sukupuolet vahvasti toisistaan ja ajatteli sekä miehellä että naisella olevan erilaiset paikat ja tehtävät elämässä. Tämä erilaisuus oli toisaalta myös syy, miksi he olivat luonnollisia kumppaneita toisilleen hoitaen toisiaan täydentäviä tehtäviä. Aviollinen kumppanuus oli Lutherille Raamatusta nouseva Jumalan lahja ja määräys, mihin kuului aviollinen yhteiselämä ja lasten hankinta. (Mikkola, 2007).

Jo esikristillisissä kulttuureissa seksuaalisuus on ymmärretty elämänvoimana, jonka toimintaa ovat valvoneet ja johtaneet papit ja muut yhteisön johtajat (Dunderfelt, 152). Myös suomalaisessa yhteiskunnassa kirkon perinteisenä tehtävänä on ollut vaalia tiukkaa moraalista seksuaalietiikassa. Luterilaisen kirkon välittämä vuosituksien vanha seksuaaliopetus sai vahvan jalansijan maalaisyhteiskunnan vanhoillisissa ja patriarkaalisissa arvoissa. Kirkon keskeisin tehtävä olikin moraalinen kasvatus ja siveellisyyden valvominen. (Vikstöm. 2016, 79.) Kirkon seksuaalieettistä opetusta rasittaa historiallisen painolastin lisäksi se, että 1900-luvulla seksuaalisuuden luonne ja sen merkitys on muuttunut yksilön itsesuhdetta määrittävänä tekijänä niin radikaalisti, ettei kirkon opetus ole pystynyt sitä huomioimaan tai siihen vastaamaan tavalla, joka olisi tyydyttävä (Ratinen, 2015, 207.) Piispojen yhteinen kannanotto, *Rakkauden lahja* (2008), edustaa kirkon viimeisintä virallista laajempaa julkilausumaa seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Se jättää kuitenkin seksuaalieettiset ratkaisut pääosin ihmisen itsensä ratkottavaksi, eikä kirja esittele normatiivista mallia. *Rakkauden lahja* pikemminkin vaikuttaa tunnustavan kristittyjen moniäänisyyden seksuaalieettisissä kysymyksissä (Seurakuntalainen. Kristillinen seksuaalietiikka murroksessa.) Herääkin kysymys, tarvitsevatko ihmiset kirkolta normatiivisen mallin seksuaalisuuden käsittelyyn? Onko aika luopua Raamatun

fundamentalistisesta tulkinnasta, Lutherin auktoriteettiasemasta nykypäivän teologiassa ja kirkon moraalinvartijaroolista? Voisiko kirkko kannustaa yhä vahvemmin ihmistä lähestymään Jumalaa seksuaalikysymysten kanssa ja löytämään itse vastauksia, joiden kanssa voi elää sopusoinnussa Jumalan edessä? ”Eettisissä kannanotoissaan luterilainen kirkko haluaa puhua enemmän moraalin peruseriaatteista kuin antaa yksityiskohtaisia, joka tilanteeseen sopivia elämänohjeita. Halutaan luottaa siihen, että ihmiset kuuntelevat järkensä ja omantuntonsa ääntä, etsivät yhdessä oikeudenmukaisia ratkaisuja ja löytävät oikean tien” (Paarma ym. 2008, 23.)

Seksuaalisuutta tulisi lähestyä luterilaisessa teologiassa kuten muitakin eettisiä kysymyksiä luonnollisen lain, kultaisen säännön ja rakkauden toteutumisen näkökulmasta (Vikström, 2016, 102). Sen seurauksena kirkon seksuaalieettinen arvopohja rakentuisi positiivisille arvoille, jotka eivät eriarvoista, syrji tai väheksy ketään. Ne kuitenkin osoittaisivat oikean ja väärän perusteilla, jotka ihmisen on helpompi ymmärtää rakastavan Jumalan toimintana. Rakkaudesta lähtevää seksuaalietiikkaa on vaikea tuomita.

5 KIRKKO SEKSUAALISUUDEN TUKENA

”Erilaiset tunteet ja haastavat tilanteetkin ovat osa elämää. Kun asian voi jakaa ja sitä voi pohtia ammattilaisen kanssa, vaikeatkin solmut voivat avautua” (Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Ihmissuhteet haastavat.) Kirkko tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia käsitellä seksuaalisuuden osa-alueisiin liittyviä kysymyksiä ja ongelmia. Tässä luvussa esittelen kirkon virallisten nettisivujen kautta löytyvät palvelut, joissa on mahdollisuus käsitellä seksuaalisuutta.

Evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinnossa toimii kasvatuksen ja perheasioiden asiantuntija- ja yhteistyöyksikkö. Se on oman alansa aktiivinen toimija suhteessa yhteiskunnan eri tahoihin. Yksikkö tukee ja kehittää lasten, nuorten, perheiden ja parisuhteiden parissa tehtävää työtä yhdessä seurakuntien, hiippakuntien ja muiden yhteistyötahojen kanssa.

Kirkon perheneuvonta tarjoaa Kirkon perheasiain neuvottelukeskukseen maksuttomia palveluja 44 kunnan alueella Helsingistä aina Rovaniemelle saakka. Perheasiain neuvottelukeskuksissa selvitetään parisuhteeseen, perheeseen ja ihmisen henkilökohtaiseen elämään liittyviä kysymyksiä.

Kirkko ja kristilliset järjestöt ovat yhdessä maan suurimpia parisuhdekurssitoiminnan tarjoajia. Seurakuntien ja kristillisten järjestöjen parisuhdekurssit ja -tapahtumat on tarkoitettu avio-, avo- tai seurustelupareille, jotka haluavat kehittää omaa parisuhdettaan ja elämäänsä tyydyttävämmäksi. Parisuhdekurssien muoto ja sisältö vaihtelevat seurakunnan ja järjestön mukaan. Seurakunnissa ja kristillisissä järjestöissä järjestetään myös monenlaisia parisuhdeluentoja ja -iltoja. Seurakunnista löytyy myös työntekijöitä, joilla voi olla koulutusta seksuaalisuuden käsittelyyn esimerkiksi seksuaaliterapeuttisin menetelmin. Seurakunnan työntekijät ovat valmiita myös sielunhoidolliseen keskusteluun.

Parisuhdeneuvola on Vauva.fin ja Suomen ev.lut. kirkon kaupallinen yhteistyö netissä. Kirkon perheneuvojat ratkovat ihmissuhdeongelmia ja antavat vinkkejä parisuhteen kehittämiseen. Perheneuvojilta voi kysyä mitä tahansa ihmissuhteissa askarruttavaa asiaa.

Parisuhdekeskus Kataja on Suomen ainoa vahvistavaan parisuhdetyöhön keskittynyt poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton järjestö. Kataja tekee tiivistä järjestöyhteistyötä niin valtakunnallisten kuin alueellistenkin toimijoiden kanssa. Se vaikuttaa suomalaisten hyvinvointiin myös seurakunta- ja kuntayhteistyön parissa. Katajassa on kehitetty erilaisia parisuhdekursseja, jotka ovat aktiivisessa käytössä ympäri Suomea. Ne ovat Rikasta minua - parisuhdekurssi, Vuorovaikutussuhteet parisuhteessa -kurssi ja Solmuja parisuhteessa -kurssi. Kataja kouluttaa myös näiden kurssien ohjaajia.

Parempi avioliitto ry edistää perheiden hyvinvointia puolisoitten välistä suhdetta ja yksilöllistä kasvua tukemalla. Yhdistys tekee työtä kristillisestä arvopohjasta käsin. Toiminta perustuu vapaaehtoiseen vertaistukeen. Yhdistys järjestää avioliittoleirejä ja -kursseja, mies- ja naistapahtumia ja tarjoaa tukipareja kriisissä oleville pareille. Yhdistys kouluttaa vertaisryhmien ohjaajia, tukipareja ja luennoitsijoita valtakunnalliseen parisuhdetyöhön. Parempi avioliitto ry:n kurssit ovat vapaan sivistystyön koulutusta, jota järjestetään yhteistyössä kansanopistojen kanssa.

Parisuhteen palikat on työkalu, joka auttaa hahmottamaan parisuhteen osa-alueita. Työkalu on avoin kaikille ja kaiken ikäisille, jotka haluavat kehittää omaa parisuhdettaan. Palikat sopivat myös työvälineeksi ammattilaisille ja vapaaehtoistyöntekijöille. Palikoita käytetään esimerkiksi pariterapiassa, parisuhdekursseilla ja -luennoilla sekä ihmissuhdetyötä tekevien koulutuksissa. Parisuhteen palikoiden kehittäjinä on laaja parisuhdetyön ammattilaisten ja asiantuntijoiden joukko, jolla on kristillinen tausta. Parisuhteen palikoiden nettisivustolta löytyy myös pariskunnille suunnattu mobiilipeli sekä ohjaus nettiparisuhdekurssille.

6 TYÖKIRJAN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Koko työkirjani lähtökohta kiteytyy hyvin piispa Björn Vikströmin näkemykseen: ”Jokainen sukupolvi on joutunut hakemaan uusia vastauksia kysymykseen, miten seksuaalisuutta voi ja saa ilmaista sekä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan, että suhteessa kirkolliseen opetukseen” (Vikström, 2016, 90.) Työkirjan tarkoituksena on olla matkakumppani ihmiselle, joka haluaa tulla sinuiksi oman seksuaalisuutensa ja kristillisen arvomaailman kanssa nyky-yhteiskunnassa. Se vaatii tutkimusmatkaa omaan arvomaailmaan ja vakaumukseen saatavilla olevan tiedon valossa. Tieto pitää sisällään tutustumista yhteiskunnan normeihin, näkökulmiin ja tietoon seksuaalisuudesta sekä seksuaalisuuteen liittyvän kristillisen opetuksen ja Raamatun tuntemista. Työkirja toimii kaikupohjana, joka antaa näkökulmia, kysymyksiä ja haastaa pohdiskeluun mutta ei ole valmiiden vastausten antaja. Se on tarkoitettu niin yksittäisen henkilön omalle tutkimusmatkalle kuin työkaluksi kirkon työntekijälle, joka työssään kohtaa yksittäisiä henkilöitä, pareja tai ryhmiä, joiden kanssa on mahdollisuus pureutua seksuaalisuuden ja kristillisten arvojen väliseen dialogiin.

Työkirjaa ei ohjaa mikään tietty kristinuskon tulkintalinja. Työkirjan pohjana toimii valittuihin teemoihin liittyvät tekstit, jotka on koostettu Raamatun, kirkon virallisen opetuksen ja seksologiaan liittyvän kirjallisuuden ja muun materiaalin pohjalta. Seksuaalisuuteen liittyvää kristillistä kirjallisuutta, joka edustaa työkirjassa kirkon virallista opetusta, on tarjolla erittäin rajallisesti. Monet seksuaalisuutta käsittelevät kristilliset kirjat ovat tiettyyn raamatuntulkintaan sidottuja ja silloin ne eivät edusta virallista näkökantaa. Keskeistä kirjallisuutta ovat Raamattu, piispojen puheenvuorot Kasvamaan yhdessä ja Rakkauden lahja sekä piispa Björn Vikströmin Monta rakkautta. Dialogin toisena äänenä toimii seksologian opetuksessa käytetty kirjallisuus. Näiden lisäksi on käytetty erilaisista artikkeleista ja lehtijutuista poimittuja näkökulmia dialogin rakentamisen materiaalina. Kaikkiin teemoihin ei kirkolta löydy virallisia kannanottoja ja silloin tuodaan esille muita mahdollisia näkökulmia kirkon sisältä vältellen äärikannanottoja elleivät ne erityisesti auta teeman käsittelyssä. Työkirjaan on poimittu myös suoria lainauksia Raamatusta, jotka liittyvät käsiteltävään

teemaan. Raamatunkohdat on pyritty valitsemaan teemojen mukaan, ei tulkinnallisesti.

Tekstien tarkoitus ei ole olla kaikenkattavia esityksiä teemasta vaan tekstejä, joissa esitetään erilaisia näkemyksiä, faktatietoa ja kysymyksiä oman ajattelun peiliksi. Jokaiseen teemaan on pyydetty myös asiantuntija-artikkeli, joka rohkaisee aiheen käsittelyyn ja antaa yhden näkökulman lisää.

Työkirja on lähtökohtaisesti tarkoitettu henkilöille, jolla on kristillinen vakaumus ja kyky pohtia seksuaalisuutta hengellisessä viitekehyksessä mutta riittää myös, että on kiinnostunut tutkimaan aihetta hengellisistä lähtökohdista.

Työkirjan tavoitteena on luoda pohja turvalliselle, jatkuvalla lukijan dialogille yhteiskunnan ja kristillisten arvojen kontekstissa niin, että lukija voi löytää kosketuspinnan omaan seksuaalisuuteensa ja sen pohtimiseen eikä tule tuomituksi tai arvostelluksi vakaumuksestaan tai hengellisistä näkemyksistään. Työkirjassa pyritään tuomaan esiin turvallisia tapoja pohtia ja pysähtyä teeman äärelle, vaikka aihe tuntuisi lukijasta vieraalta tai vaikealta käsitellä. Kysymykset ja tehtävät luovat pohjan dialogille niin oman sisimmän kuin kumppanin tai ryhmän kanssa.

Heli Pruukin 2018 toimittamassa kirjassa Kaunis ihminen Pruuki on kerännyt kahdeksan dialogia kuvastavaa näkökulmaa listaksi, jotka on huomioitu työkirjaa koostaessa ja käytettävyyttä arvioidessa.

”Dialogi

- Pyrkii yhteyteen. Tarkoitus on rakentaa yhteistä ymmärrystä.
- Vahvistaa sellaista tapaa kuunnella, jossa yritetään ymmärtää puhujaa mahdollisimman hyvin ja oppia itse lisää.
- Pyrkii laajentamaan omaa näkökulmaa.
- Kysymyksiä käytetään tutkimisen ja ymmärtämisen välineinä.
- Rohkaisee alati refleктоimaan ja ajattelemaan uudelleen.
- Rohkaisee peilaamaan omia toiveita, tarpeita ja arvoja niin, että toistenkin ajatukset tulisivat huomioiduksi.

- Pyrkii avaamaan mielen ja pehmentämään sydämen.
- Pyrkii tarkastelemaan omia uskomuksia.”

(Pruuki, 2018, 213.)

Työkirja ei anna valmiita vastauksia eikä esitä ehdottomia totuuksia. Teksteissä tuodaan esille näkökulmia ja faktatietoa (esim. lakeja, seksuaalioikeuksia), joita pohtimalla lukija voi saada syvemmän kosketuksen omaan ajatteluunsa ja muodostaa selvemmän kuvan omasta seksuaalisuudestaan ja kristillisestä vakaumuksestaan. Työkirjan tarkoitus ei ole johtaa kirjan käyttäjää tietynlaiseen lokeroon tai ajattelumalliin vaan auttaa elämään rohkeasti ja avoimesti Jumalan luomana, seksuaalisuutensa tuntevana kristittynä.

Työkirja tehtiin yhteistyössä Kirkkohallituksen kasvatus- ja perheasioiden (KKP) asiantuntijayksikön kanssa, jonka perhe- ja parisuhdetyön asiantuntija Minna Tuominen toimi opinnäytetyöni ohjaajana sekä työkirjan arvioijana. Työkirjaa tarjotaan kustannettavaksi ja julkaistavaksi Kirjapaja Oy:lle.

7 TYÖKIRJAN RAKENNE

Työkirja rakentuu yhdeksän teeman ympärille ja jokaisesta on oma lukunsa. Luvuissa toistuvat samat rakenteet, joilla kutakin teemaa käsitellään. Sen lisäksi kirjassa on johdantoluku, ohjeet työkirjan käyttäjälle ja loppuluku. Työkirjan rakenne on mahdollisimman selkeä, jotta työkirja on helppokäyttöinen eikä vaadi ohjaajaltakaan pitkää ennakkovalmistelua.

7.1 Teemojen valinnat ja tavoitteet

Työkirjan teemoiksi valikoitui seksuaalisuus, sukupuoliisuus ja seksuaalinen suuntautuminen, seksuaalisuhteet, seksuaaliset tarpeet, seksuaalisuuden rajat ja oikeudet, seksi, seksuaaliset mieltymykset, myyttejä ja tabuja sekä seksuaalisuus voimavarana. Teemat valikoituivat niiden keskeisyyden, ajankohtaisuuden, kristillisten arvojen soveltamisen sekä ammattilaisen ja yksilön näkökulmasta. Seksuaalisuus, sukupuoliisuus ja seksuaalinen suuntautuminen sekä seksuaalisuhteet ovat peruskäsitteistöä, jotka avaamalla seksuaalisuuden laajuus ja moninaisuus avautuu kirjan käyttäjälle. Seksuaalisuuden rajat ja oikeudet auttavat yksilöä etsimään seksuaalisuutensa omia rajoja ja ymmärtämään myös seksuaalisuuteen kuuluvat oikeudet. Seksuaaliset mieltymykset ovat teema, josta kirkon sisällä ei juuri kuule opetusta mutta joka koskettaa jokaista ihmistä. Myytit ja tabut ovat hälventämässä seksuaalisuuteen liittyviä vääriä käsityksiä niin yleisellä tasolla kuin kristillisestä näkökulmasta. Seksuaalisuus voimavarana -teema osoittaa seksuaalisuuden kokonaisvaltaisesti positiivisena asiana ja Jumalan lahjana.

Teemoiksi on valittu aiheita, joiden tavoitteena on myös positiivinen vahvistaminen. Työkirjasta on tietoisesti jätetty pois seksuaalisuuteen liittyvät negatiiviset teemat, jotta kirjaa voi käyttää turvallisena työkaluna ilman, että kirjaa työssään käyttävän ammattilaisen tarvitsee välttämättä olla seksuaalisuuden asiantuntija tai että kirjan kanssa yksin työskentelevän tarvitsee pelätä joutuvansa käsittelemään traumoja tai asioita, joihin hän ei ole valmis.

7.2 Työkirjan muu sisältö

Ajatusten herättelyksi -osiot sisältävät teemaan liittyvää tutkimuksellista tietoa, Raamatun tulkintaa tai kevennyksiä, joiden tarkoitus on toimia kunkin teeman ajatusten herättelijöinä ja auttaa kirjan käyttäjää sisäisen dialogin synnyssä.

Johdantotekstien tarkoitus on syventää kirjan käyttäjän dialogia yhteiskunna

Teemoista kirjoitettujen johdantotekstien lisäksi työkirjaan on pyydetty näkökulma-artikkeleita asiantuntijoilta, jotka ovat perehtyneet sekä kristinuskoon että seksuaalisuuteen. Asiantuntijoiden näkökulmat auttavat työkirjan käyttäjää rakentamaan omaa näkemystään kustakin teemasta tarjoten ajatus- ja näkemysmalleja.

Jokaiseen teemaan liittyy kysymyspatteristo, jossa kysymykset on jaotellen suunnattu yksilölle, parille ja ryhmälle. Kysymysten tarkoitus on avartaa ja syventää työkirjan käyttäjän ajattelumaailmaa ja tukea dialogia suhteessa seksuaalisuuteen ja kristillisiin arvoihin. Kysymykset on suunniteltu positiivisen vahvistamisen näkökulmasta, jotta siltaa arvojen ja seksuaalisuuden välillä olisi helpompi rakentaa.

Jokaiseen teemaan liittyy tehtäviä yksilölle, pareille ja ryhmälle. Tehtävien tarkoituksena on konkretisoida teemaan liittyviä ajatuksia ja näkemyksiä ja auttaa tuomaan omat näkemykset ja ajatukset elämän keskelle. Niin kysymykset kuin tehtävätkin tavoittelevat seksuaalisuuden ja oman vakaumuksen keskeisen suhteen normalisointia ja antavat luvan ilmaista omia näkemyksiä ja puhua hankalistakin aiheista hyväksyvässä ja kunnioittavassa ilmapiirissä. Pari -ja ryhmäkysymysten ja tehtävien avulla myös parisuhteen vahvistaminen sekä vertaistuki mahdollistuvat.

Jumalan kysymyslaatikko ja päiväkirja ovat tiloja työkirjassa käyttäjän täytettäväksi. Kysymyslaatikko on suunnattu erityisesti teemasta nouseville kysymyksille, jotka käyttäjä saa kirjata ylös ja viedä niin Jumalan eteen kuin ottaa esille esimerkiksi mahdollisissa neuvonta-, sielunhoito- tai ryhmätapaamisissa tai pohtia niitä yhdessä kumppaninsa kanssa. Jumalan kysymyslaatikko -otsikoinnin tarkoitus on vahvistaa omaa hengellistä dialogia, kysymyksiä rohkaistaan viemään rukouksessa Jumalalle. Päiväkirja -osuuteen on tarkoitus kirjata ylös

omia oivalluksia, löytöjä ja ymmärrettyjä asioita. Päiväkirjaan voi myös ohjaaja antaa aiheen, josta kirjoittaa ajatuksia, jos kyseessä on ohjattu työskentely työkirjan kanssa. Päiväkirjan tavoite on toimia myös sisäisen dialogin vahvistajana.

7.3 Tekninen toteutus

Työkirjassa ei ole käytetty lähdeviitteitä vaan loppuun on kerätty lista lähteistä, joita kirjan käyttäjä voi hyödyntää mielenkiintonsa ja tarpeittensa mukaan. Se toimii myös ammattilaisille listana taustakirjallisuudesta, jota voi halutessaan käyttää johtaessaan työkirjan keskustelukysymyksiä tai tehtäviä. Ammattilainen saa lähdeluettelosta myös vinkkejä tiedon etsintään tarvitessaan seksuaalisuuteen liittyvää tietoa.

Työkirjaan on lisätty vain välttämättömin grafiikka tehtävien selventämiseksi, koska työkirjaa ei ole taitettu vaan se on liitteenä yksinkertaisessa tekstimuodossa. Tämä johtuu siitä, että tarkoitukseni on tarjota kirjaa kustannettavaksi Kirjapaja Oy:lle. Jos kustannussopimusta ei synny, olen valmis taittamaan kirjan ja tekemään siitä nettiin sopivan version, jota Kirkkohallitus saa jakaa hyväksi näkemällään tavalla. Olen luvannut Seksuaalisuuden työkirjan materiaalin Kirkkohallitukselle vapaaseen käyttöön riippumatta siitä, julkaistaanko Seksuaalisuuden työkirjaa kustantajan toimesta tai ei.

8 TYÖKIRJAN KOKOAMISPROSESSI

Keväällä 2017 etsin sopivaa työelämäkumppania opinnäytetyöni ohjaajaksi. Toiveenani oli löytää kumppani, jolla olisi näkemys seksuaalisuudesta ja kirkon arvomaailmasta. Kirkkohallituksen perhe- ja parisuhdetyön asiantuntija Minna Tuominen lupautui työelämäkumppaniksi. Kesällä ja syksyllä 2017 luin työkirjan pohjaksi seksologiaan liittyvää kirjallisuutta ja seksuaalisuutta käsittelevää kristillistä kirjallisuutta sekä artikkeleita, nettisivustoja ja seksuaalineuvojakoulutuksessa saamaani luentomateriaalia. Näiden pohjalta tein syksyllä 2017 alustavan listan työkirjaan ehdolla olevista teemoista, joita aloin työn edistyessä karsimaan. Syksyn 2017 ja alkukevään 2018 aikana sain rajattua viimein opinnäytetyön sisällön ja työkirjan teemat. Prosessi oli vaikea, sillä teemojen valitseminen laajoista seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista vaati runsaasti kriittistä tutkimusta ja rajausta. Halusin työkirjan pitävän sisällään keskeisiä aiheita mutta tarpeeksi rajatusti käsiteltynä, koska työkirjan tarkoituksena on olla käyttökelpoinen myös ilman ohjattua työskentelyä.

Keväällä 2018 aloitin kirjoittamistyön, joka jatkui elokuuhun 2018. Kirjoittamisen ohella etsin Minna Tuomisen suosittelemista asiantuntijoista kirjoittajat Näkökulma-artikkeleihin. Kirjoittajiksi valikoituivat Lotta Saine, Mio Kivelä, Veera Uusoksa, Minna Tuominen, Jonna Kimari, Miia Moisio, Maija ja Pekka Nyman ja Satu-Tuulia Siika. Kesälomien katkaistessa työskentelyä sain asiantuntijat kirjoittajiksi vasta heinä-elokuussa 2018.

Toukokuussa 2018 pidin myös viikonlopun mittaisen leirin vapaaehtoiselle nuorten aikuisten joukolle, jossa kävimme kirjan kysymykset ja tehtävät läpi ja testasimme niiden toimivuutta. Osallistujat koostuivat tuntemistani nuorista aikuisista ja muutamista heidän ystävistään. Vapaaehtoisia oli yhteensä 13, joiden joukossa oli kolme heteropariskuntaa sekä yksi homoseksuaali. Kaikilla oli hengellinen vakaumus. Keräsin kaikilta osallistujilta palautteen ja kehitin työkirjaa saamani palautteen avulla.

9 POHDINTA JA ARVIOINTI

9.1 Merkityksellisyys, luotettavuus ja eettisyys

Seksuaalisuutta käsittelevää kirjallisuutta ja nettimateriaalia on saatavilla paljon. Kristillisistä arvoista nouseva työskentelymateriaali keskittyy pääsääntöisesti parisuhteeseen ja avioliittoon tai se on nuorille suunnattua seksuaalikasvatusmateriaalia. Seksuaalisuuden ja kristillisten arvojen suhdetta käsittelevää aikuisille suunnattua työkirjaa ei ole aiemmin julkaistu Suomessa. Näkisin työkirjan arvon siinä, että valtaosa nuorista aikuisista ja aikuisista on kiinnostunut keskustelemaan ja pohtimaan seksuaalisuutta, jos siihen luodaan luonnolliset ja turvalliset puitteet eikä osallistumiseen vaadita avioliittoa tai perhettä. Siitä kertoo esimerkiksi työkirjani testausviikonloppu, jonne vapaaehtoiset oli helppo saada nopealla aikataululla huolimatta siitä, että osalle olin vieras ihminen. Kaksi yliopistoissa opiskelevaa osallistujaa olivat kertoneet leiristä opiskelutovereilleen ja sain kuulla, että opiskelijatoverit olivat kysyneet mahdollisuuksista osallistua leirille. Työkirjan aihe herättää mielenkiintoa.

Ajattelen työkirjani olevan merkityksellinen askel kohti avoimempaa keskustelua seksuaalisuudesta myös kirkon sisällä, jos löytyy työntekijöitä, jotka rohkaistuvat ottamaan kirjan työvälineekseen ja rohkaisevat omassa työssään kohtaamiaan ihmisiä kirjan käyttöön. Avioliitto -ja perhekeskeinen seksuaalisuuden käsitteleminen tai nuorille suunnattu seksuaalikasvatus ei enää riitä kirkossa. Seksuaalisuuden työkirja voi toimia avaimena aikuisille, jotka etsivät vastauksia seksuaalisuuden kysymyksiin hengellisestä vakaumuksestaan käsin mutta kynnyks lähteä keskustelemaan kirkon työntekijän kanssa on liian suuri.

Myös diakonisesta näkökulmasta ajattelen työkirjan olevan erittäin merkityksellinen. Diakoniatyöntekijät kohtaavat asiakastyössä paljon ihmisiä, joilla on yhtäläinen tarve keskustella seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kuin kenellä tahansa, mutta ei välttämättä rohkeutta tai mahdollisuutta etsiytyä esimerkiksi terapiaan tai muun avun piiriin oman elämäntilanteensa vuoksi. Työkirjan avulla diakoniatyöntekijä voi kohdata asiakasta seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa turvallisesti ja arvioida asiakkaan avun tarvetta. Näin diakoniatyöntekijä voi olla huolehtimassa asiakkaan seksuaalioikeuksien

toteutumisesta: oikeudesta tietoon seksuaalisuudesta ja mahdollisesti oikeuteen saada seksuaaliterveyspalveluita.

Seksologia on Suomessa vielä nuori tieteenala ja luotettavaa kirjallisuutta on tarjolla rajallisesti. Seksuaalisuuteen liittyvää kirjallisuutta tai artikkeleita tutkiessa on tarkkaan arvioitava kirjoittajien pätevyystasoa, koska esimerkiksi terapeutti -nimike ei ole Suomessa suojeltu ammattinimike. Seksologian ammattilaiset voivat hakea Suomen seksologisen seuran (SSS) tai pohjoismaisen The Nordic Association for Clinical Sexology (NACS) auktorisointia, jolloin luotettavuus lisääntyy. Myös vieraskielisen kirjallisuuden taustat on tärkeä selvittää. Opinnäytetyössäni ja seksuaalisuuden työkirjassa olen käyttänyt pääsääntöisesti kirjallisuutta, joka on ollut esillä omassa seksuaalineuvojakoulutuksessani. Seksuaalisuuteen liittyvän kirkon virallista kantaa edustavan kristillisen kirjallisuuden tarjonta on lähes olematon. Toisaalta silloin piispojen puheenvuorot, Raamattu ja muutama valikoitunut kirja tarjoaa melko selkeän ja rajatun näkökulman seksuaalisuuteen. On huomioitava, että kirkolla ei ole selkeitä kannanottoja moneenkaan seksuaalisuuden osa-alueeseen.

Työkirjan luotettavuus pohjautuu siihen, ettei siinä pyritä antamaan vastauksia. Työkirja haastaa pohtimaan ja tarjoaa rajallisen määrän taustatietoa sekä pohdintaa tukevia tekstejä. Asiantuntijoiden artikkelit ovat näkökulmia, joita kirjan käyttäjän ei ole tarkoitus automaattisesti seurata vaan ne toimivat myös haastajina dialogiin. Työelämäkumppanina toimiva Kirkkohallituksen asiantuntija lisää työkirjan luotettavuutta kirkon sisällä.

Näillä perusteilla työkirja on luotettava mahdollistaja mutta ei vastauksia antava opas. Eettisiä ongelmia ei opinnäytetyön kuin työkirjan suhteen ole ilmennyt. Työkirjan johdannoksi -tekstit on pyritty kirjoittamaan dialogin hengessä ilman, että työkirjan käyttäjää ohjataan ajattelemaan minkään tietyn tulkinnan tai näkemyksen mukaan.

9.2 Palaute ja arviointi

Seksuaalisuuden työkirjaa koskeva palaute kerättiin viikonloppuleiriltä, jonka järjestin 25.-27.5.2018. Etsin vapaaehtoiset osallistujat seurakunnan kautta

tuntemistani nuorista aikuisista ja muutamista heidän ystävistään. Leirille osallistui 13 henkilöä, 5 miestä ja 8 naista. Ikäjakauma oli 20-35v. Osallistujista yksi oli homoseksuaali ja mukana oli kolme heteropariskuntaa, 3 sinkkumiestä ja 5 sinkkunaista. Kaikilla oli hengellinen vakaumus ja käsitys kristillisestä arvomaailmasta. Leiri järjestettiin mökillä maaseudulla ja ohjelma käsitti Seksuaalisuuden työkirjan testaamisen. Pidin itse kuhunkin teemaan lyhyen alustuksen.

Keräsin osallistujilta palautteen valmiin palautelomakkeen avulla leirin loppuksi ja tein palautteesta yhteenvedon, johon olen laskenut annettujen arvosanojen keskiarvosanan ja koonnut kommentit sanallisista osioista:

PALAUTELOMAKE

Anna arvosana 1-5 seuraavista kirjan osioista. Arvioi sisällön ymmärrettävyyttä ja kiinnostavuutta sekä työkirjan tarkoitusta saada sinut dialogiin kristillisten arvojen ja seksuaalisuuden kanssa niin, että oma käsityksesi, mielipiteesi ja arvosi selkiytyivät.

1- ei toiminut ollenkaan, muuttaisin kokonaan

2- toimi osittain, muuttaisin useita asioita

3- toimi ok, muuttaisin joitain yksittäisiä asioita

4- toimi hyvin, muotoilisin joitain kohtia toisin, mutta en muuttaisi sisältöjä

5- toimi erinomaisesti, en muuttaisi mitään

Osiot:

Kysymykset minulle **4,0**

Kysymykset sinulle ja minulle **4,0**

Kysymykset meille kaikille **4,3**

Tehtävät minulle **4,0**

Tehtävät sinulle ja minulle **4,2**

Tehtävät meille kaikille **4,2**

Tiesitkö? -osiot **4,3**

Johdantotekstit **4,3**

Jumalan kysymyslaatikko **4,3**

Päiväkirja **4,4**

Rukous **4,3**

1. Palaute osioista (jos olet laittanut johonkin kohtaan numerot 1-3, kerro omin sanoin, millaisia muutoksia toivoisit tai ehdottaisit):

- **Jotkin tehtävänannot kaipaisivat vielä enemmän avaamista, esim. suhdejana**
- **Sanavalintoihin kannattaa kiinnittää joissain kohdissa huomiota, jotta tekstit/kysymykset on helppo ymmärtää**
- **Termejä ja käsitteitä voisi jossain kohdin avata helpommiksi**
- **Pariskunnille haastavampia kysymyksiä, kumppanin kanssa jutellaan niin laajasti asioista**

2. Sanallinen arviointi työkirjan kokonaisuudesta (kirjoita tarvittaessa kääntöpuolelle):

a) Mikä oli hyvää?

- **Seksuaalisuuden käsittely laajasti ja selkeästi**
- **Kattavuus, hyvin yhdistetty mukaan kristinusko**
- **Selkeä ja helppo ymmärtää**
- **Kysymykset autoivat hienosti keskustelussa**
- **Hyvä, että puhuttiin sukupuolista**
- **Aiheet hyviä ja kiinnostavia**
- **Kysymykset laittoivat ajattelemaan**
- **Yhteisissä keskusteluissa käsiteltiin aiheita, jotka olisi olleet liian hankalia yksin mietittäväksi**

- Meille kaikille-osion jotkut tehtävät jännittivät, mutta koin ne tarpeellisina itsensä haastamisina
- Kysymykset ja tehtävät
- Johdantotekstit ja kaikille yhteiset kysymykset erityisen hyviä, sai ajatukset liikkeelle
- Kysymykset ja teemat laittoivat ajattelemaan ja herättivät uusia kysymyksiä
- Monipuolisuus ja laajat aiheet
- Yhdessä pohtiminen kumppanin kanssa oli avartavaa kokonaisuus ja selkeys
- Vaikka olin enemmän kuuntelija, tykkäsin olla läsnä
- Asiallinen ja kiihkoton tyyli
- Monipuolisesti ajateltu asioita
- Tehtävät hienoja
- Kokonaisuus hyvin rakennettu

b) Mitä jäit kaipaamaan?

- Mahdollisesti avaavia apukysymyksiä omaa pohdintaa vaativiin kohtiin
- Halut olisi voinut olla teemoissa mukana
- Ehkä enemmän myös muiden kuin heteroparien huomioimista
- Yhteisiin kysymyksiin valmiita vastauksia vaikeisiin aiheisiin
- Jotkut termit olivat epäselviä
- Ehkä enemmän seksuaalivähemmistöjen käsittelyä
- Enemmän konkreettisia tehtäviä parin kanssa

c) Mitä jättäisit pois/oli vaikeaselkoista/hankala toteuttaa?

- Muutama yksittäinen tehtävä ja jotkin käsitteet olivat hankalia ymmärtää
- Jumalan kysymyslaatikko oli hieman hankala

d) Kehittämideoita:

- Jäin kaipaamaan itsetunnon vaikutuksen käsittelyä suhteessa seksuaalisuuteen, haluihin ja seksuaalisuuden toteuttamiseen
- Joitain termejä kannattaa selittää johdantoteksteissä enemmän auki
- Joitain kysymyksiä voisi hieman avata ja selkeyttää
- Lisää toimintaa

3. Millaisen arvosanan antaisit työkirjan kokonaisuudesta (kaikki osiot yhdessä)?

(1 huono – 2 - 3- 4 - 5 erinomainen) **Keskiarvosana: 4,2**

Kerätyn palautteen perusteella voisi arvioida Seksuaalisuuden työkirjan olevan kokonaisuutena onnistunut mutta pienillä korjauksilla ja lisäyksillä palautteessa esitetyt puutteet ja kehitysideoit saisi korjattua. Joihinkin kysymysasetteluihin ja termeihin puutuun välittömästi ja korjasin niitä. Palaute viittaa myös siihen, että nuorille aikuisille kirja on joltain osin haastava (termit, kysymyksiä ymmärtäminen), vaikka esim. kysymyksiin Sinulle ja minulle taas kaivattiin lisää haastetta. Konkreettisia tehtäviä olisi hyvä lisätä vaihtoehtoisiksi tehtäville, jotka ovat kirjallisia. Kirjan kaikki kysymyksenasettelut ja ohjeistukset on tärkeää käydä läpi ja tarkastaa.

Leirillä koin haasteena käydä koko materiaali läpi, sillä aika oli rajallinen eikä kaikkiin teemoihin voinut käyttää yhtä paljon aikaa. Annoin ryhmän mielenkiinnon ja viireystilan ohjata käyttämäämme aikaa mutta pyrin siihen, että kaikki teemat käsiteltäisiin jollain tapaa. Päiväkirjan ja Jumalan kysymyslaatikon käyttö jäi vähäisimmälle huomiolle.

Leirin osallistujat olivat alussa jännittyneitä mutta rentoutuivat vähitellen esittelykierroksen ja ensimmäisen yhteisen Meille kaikille -keskustelun myötä. Yhteiset tehtävät tuottivat paljon yhteistä iloa ja huomasin, että ryhmä kaipasi niitä enemmän. Yhdessä keskustelu ja Meille kaikille -tehtävät toimivat leirillä erittäin hyvin. Leirin kokonaisuus oli raskas myös osallistujille täyden ohjelman vuoksi, mutta toisaalta leirin päättyessä kaikki kyselivät jatkoa leirille. Ryhmäytyminen leirillä onnistui ja koin luottamuksen ja avoimuuden kasvavan

koko ajan. Se näkyi helposti yhteisissä keskusteluissa, jossa ujoimmatkin uskaltautuivat viimein kertomaan mielipiteitään.

Myös asiantuntijat, jotka kirjoittivat työkirjaan Näkökulma-artikkelin, antoivat lyhyitä palautekommentteja. Kaikille yhteistä oli innostuneisuus työkirjasta ja sen sisältö koettiin mielekkäänä ja teemat tärkeinä.

9.3 Ammatillinen kehitys ja kehitysehdotukset

Koen kehittyneeni ammatillisesti niin seksuaalineuvojana kuin kirkon työntekijänä. Sain käyttää opinnäytetyössäni ja työkirjassa seksuaalineuvojan tietouttani ja punnita sitä kirkon työntekijän näkökulmasta. Uskon saaneeni hyvin paljon eväitä seksuaalisuuden käsittelyyn kristillisessä viitekehyksessä. Toisaalta olen saanut ymmärtää, kuinka vähän lopulta tiedän. Se on herättänyt janon oppia ja kehittyä lisää.

Koen saaneeni myös rohkeutta käsitellä asioita, joihin ei välttämättä ole olemassa suoria vastauksia. Näen dialogisen lähestymistavan olevan suunnattoman tärkeä kaikessa kirkon työssä ja erityisellä tavalla diakoniatyössä, jossa asiakkaiden side seurakuntaan tai hengelliseen maailmaan voi olla hyvin ohut ja hauras.

Seksuaalisuuden työkirjaa voisi käyttää kurssin tai leirin materiaalina seurakunnissa, sillä aiheisiin ei työntekijällä tarvitse olla välttämättä taustatietoa. Kirja rajaa teeman ja keskustelu saa olla yhteistä pohtimista, jossa kaikkiin kysymyksiin ei löydy aina vastausta.

LÄHTEET

Dunderfelt, T. Iloiseksi. *Nykyajan parisuhteen huikeat mahdollisuudet*. Dialogia Oy.

Ahola, M., Antikainen, M-R. & Salmesvuori, P. (toim.) (2006). *Taivaallista seksiä*. Hämeenlinna: Karisto Oy Kirjapaino

Alhanen, K. (2016). *Dialogi demokratiassa*. Helsinki: Gaudeamus Oy

Houni, P. & Salovaara, P. (2014). *Ajatuksia filosofisesta elämästä*. Tampere: eurooppalaisen filosofian seura/niin&näin.

Juvakka, E. & Kalkkinen, P. (1998). *Avoimena seksuaaliseen kasvuun*. Juva: WSOY

Kainulainen, P. (2010). *Missä sielu lepää*. Helsinki: Kirjapaja.

Kontula, O. (2008). *Halu & intohimo. Tietoa suomalaisesta seksistä*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Maailman terveysjärjestö (WHO), Euroopan aluetoimisto ja BZgA, (2010). *Seksuaalikasvatukset standardit Euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille*. Helsinki: Valopaino Oy.

Paarma J., Huotari V., Salmi S., Peura S., Huovinen E., Pihkala J., Heikka M., Björkstrand G., (2008). *Rakkauden lahja. Piispojen puheenvuoro perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta*. Helsinki: Kirjapaja.

Pruuki, H. (toim.) (2018). *Kaunis ihminen. Sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden kohtaaminen seurakunnissa*. Helsinki: Kirjapaja.

Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Kirjapaja.

Ratinen, T. (2015). *Synnistä Jumalan lahjaksi. Muuttuva seksuaalisuus ja usko*. Helsinki: Kirjapaja.

Suomela, A. (toim.), (2009). *Seksi. Kaikki mitä tulee tietää*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vikström, B. (2016). *Monta rakkautta. Seksuaalisuuden, parisuhteen ja avioliiton teologia*. Helsinki: Kirjapaja.

NETTILÄHTEET

HeSeta ry. Aseksuaalisuudesta. Saatavilla 8.8.2018.
<https://www.heseta.fi/aseksuaalisuudesta>

Laki avioliittolain muuttamisesta. L156/2015
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150156>

Mikkola, S. (17.10.2007). "Nainen istuu kotona seinään isketyn naulan lailla" - Mikä oli naisen arvo Martin Lutherille? Saatavilla <https://www.teologia.fi/54-opinnaytteet/pro-gradut/277-qnainen-istuu-kotona-sein-isketyn-naulan-laillaq-mikli-naisen-arvo-martin-lutherille>

Polyamoria. Usein kysytyt kysymykset. Saatavilla 8.8.2018.
<http://polyamoria.fi/tietoa-polyamoriasta/ukk/>

Polyamoria. Tietoa polyamoriasta. Saatavilla 8.8.2018.
<http://polyamoria.fi/tietoa-polyamoriasta>

Seurakuntalainen. Kristillinen seksuaalietiikka murroksessa. Saatavilla 8.8.2015.
<https://www.seurakuntalainen.fi/blogit/kristillinen-seksuaalietiikka-murroksessa/>

Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Seksuaalisuus. Seksuaalisuus on myönteinen elämänvoima. Saatavilla 5.5.2018. <https://evl.fi/apua-ja-tukea/ihmissuhteet/seksuaalisuus-on-myonteinen-elamanvoima>

Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Uusi avioliittolaki ja kirkko. Saatavilla 2.5.2018 <https://evl.fi/uutishuone/pinnalla-nyt/avioliittolaki>

Suomen Kuvalehti. Rajalla. Miten seksistä tuli kirkon osaamisaluetta? Saatavilla 4.5.2018 <https://suomenkuvalehti.fi/rajalla/2014/08/12/miten-seksista-tuli-kirkon-osaamisaluetta/>

Tampereen hiippakunta. Kirkon perheneuvonta 70 vuotta: Sota kaipasi yhtä miestä. Saatavilla 4.5.2018 <https://tampereenhiippakunta.fi/kirkon-perheneuvonta-70-vuotta-sota-kaipasi-yhta-miesta/>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Sukupuolten tasa-arvo. Sukupuoli. Saatavilla 5.5.2018. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Sukupuoli. Seksuaalinen suuntautuminen. Saatavilla 16.5.2018. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/seksuaalinen-suuntautuminen>

Ylen verkkouutiset. Suomi liittyy 23 maan joukkoon – näissä maissa oikeus avioliittoon ei riipu kumppanin sukupuolesta. Saatavilla 2.5.2018 <https://yle.fi/uutiset/3-9473511>